

ДРУШТВЕНА ОДГОВОРНОСТ ПРЕДУЗЕТНИЧКО ОРИЈЕНТИСаниХ ПРЕДУЗЕЋА И ИНВЕСТИЦИОНИХ ПРОЈЕКТА У ЕВРОПскоЈ УНИЈИ

SOCIAL RESPONSIBILITY OF A BUSINESS-ORIENTED ENTERPRISE AND INVESTMENT PROJECTS IN THE EUROPEAN UNION

Проф. др Ненад Лалић
Факултет пословне економије
Бијељина, Р.С., БиХ
nenad.lalic@yahoo.com

МSc Биљана Ковачевић
Факултет пословне економије
Бијељина, Р.С., БиХ
biljana.kovacevic@fpe.unssa.rs.ba

Мр Миодраг Чопрка
Осигурање Аура
Бања Лука, Р.С., БиХ
coprka.miodrag@gmail.com

Абстракт: Сагледавање друштвене одговорности предузећа и оправданости инвестиционих пројеката с аспекта утицаја на друштвену заједницу, односно државу, има све већи значај у Европској унији. Будући да кориштење ограничених ресурса за остварење једног циља може имати за последицу смањивање могућности њиховог кориштења за остале друштвене циљеве, идентификација и дефинисање развојних циљева, у складу са постојећим потенцијалима и ресурсима, постаје нужан предуслов раста и развоја. Да би се могла донијети валидна оцјена о друштвеној оправданости инвестиционих пројеката, потребно је, прије свега, квантификовати, а затим вредновати укупне инвестиционе ефекте. У ту сврху је потребно одредити адекватне критеријуме на основу којих се ефекти инвестиција могу оцијенити са различитих друштвених аспеката

Кључне ријечи: Друштвена одговорност предузећа, инвестиције, инвестициони пројекти, оцјена, Европска унија.

Abstract: To perceive social responsibility of an enterprise and to justify the investment projects

from the aspect of their significance for society and the country is becoming more and more important in the European Union. The use of limited resources for only one goal can as a consequence have slighter chances for those resources to be applied in other social aims, so that to identify and define the goals of development in accordance with the existing potential and resources is becoming a necessary prerequisite of growth and development. In order to be able to appropriately assess social responsibility of the investment projects, the total investment effects should first be quantified and then evaluated. Therefore it is also necessary to set proper criteria according to which the investment effects can be assessed from different social aspects..

Key Words: Social responsibility of an enterprise, investments, investment projects, assessment, European Union.

1. УВОД

У Европској унији је тек од 2000. године почело озбиљније разматрање друштвено оправданог пословања, а с тим у вези и

друштвено оправданог инвестирања и то након Лисабонског састанка¹¹⁴ највиших државних званичника.

Од тада, Европска комисија активније дјелује на питањима унапређивања друштвених аспеката код пословања и инвестирања, као и стварања оквира унутар Европе за њихово спровођење. Значај и актуелност теме потврђује и интензивна свјетска дебата о друштвено оправданом пословању предузећа, која је услиједила након 2002. Године. Пропаст неколико великих свјетских концерна утиче на постепено схватање да инвеститори морају преиспитати своја мјерила.

Основни проблем истраживања, односи се на питање, колико су предузећа кроз своје инвестиционе пројекте друштвено одговорна? Шта се може очекивати у будућности по овом питању? Да ли постоје законски оквири који регулишу ову област, и да ли постоји, какав је и колики напредак у овој области код нас? Предмет истраживања припада области оцјене изводљивости инвестиционих пројеката, тј. управљању пројектима.

Циљ рада је да се укаже на значај друштвене одговорности при оцјени инвестиционих пројеката. Такође циљ рада је да укаже на степен научне, истраживачке и практичне парадигме значаја друштвене одговорности при оцјени инвестиционих пројеката. Такође, у практичном смислу, рад има за циљ да укаже на примјере добрих страних искустава за домаћу праксу. С тим у вези кроз рад смо истраживачки опус усмјерили на анализу истих. У посљедњих двадесетак година, дошло је до великих промјена у улози коју имају приватна предузећа у унапређивању општег добра. Томе су значајно допринијели фактори као што су дерегулација, приватизација и слабљење граница између државе и тржишта. У индустријским нацијама филантропски обилежена веза између предузећа и цивилног становништва иде у смјеру нове дефиниције улога, права и одговорности у предузетничком свијету.¹¹⁵

¹¹⁴ На засједању Европског савјета 23-24. марта 2010. године у Лисабону усвојена је "Лисабонска стратегија" са циљем да се одреди правац економске и политике запошљавања ЕУ у наредној деценији. http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm

¹¹⁵ Вукобрат, Б., Н., Барић, С., Зборник радова, *Социјално одговорно господарење – економски и етички аспекти*, Правни факултет свеучилишта у Загребу, Загреб, 2008, стр.41.

2. ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКА ОПРАВДАНОСТА ИНВЕСТИЦИОНИХ ПРОЈЕКТА – КОСТ – БЕНЕФИТ АНАЛИЗА

Нови прописи ЕУ о структурним и кохезионом фондовима¹¹⁶ (који су доступни земљама чланицама) јасно захтијевају кост-бенефит анализу (анализу трошкова и користи) за инвестиционе пројекте, у случају да буџети тих пројеката превазилазе 5 милиона евра. Дакле, кост-бенефит анализа представља основни услов за доношење одлуке о оправданости финансирања појединих пројеката, гдје се посебно анализира друштвено-економска, а посебно финансијска оправданост. Економска анализа процењује у којој мјери пројекат доприноси економском напретку региона или земље и она произилази из финансијске анализе, при чему се узимају у обзир и опортунитетни трошкови и користи. Она се врши у име читавог друштва (региона или земље) а не само у име власника инфраструктуре, као што је случај са финансијском анализом. Према методологији Европске комисије, у оквиру званичне кост-бенефит анализе, економска анализа се спроводи кроз три фазе¹¹⁷:

Фаза 1: Корекција пореза/субвенција и осталих трансфера;

Фаза 2: Корекције екстерналија;

Фаза 3: Конверзија тржишних цијена у обрачунске цијене како би се у њих укључили и социјални трошкови и користи (утврђивање коефицијената конверзије).

Фаза 1 – Корекција пореза/субвенција и осталих трансфера

У овој фази потребно је утврдити два додатна елемента за економску анализу: вриједност „фискалних корекција” и вриједност коефицијената конверзије за тржишне цијене на које утичу фискални аспекти.

Неопходно је од токова финансијске анализе одузети плаћања која немају реалног пандана у ресурсима као и субвенције и индиректне порезе на инпуте и аутпуте. Тржишне цијене подразумијевају порезе и субвенције, као и одређене трошкове трансфера који могу да

¹¹⁶ Поповић, Г., Економија Европске уније, *Макроекономски аспекти и заједничке политике*, Економски факултет у Бањој Луци, 2009, стр. 219, 231 и 232.

¹¹⁷ European Commission, *Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects*, Directorate General Regional Policy, 2008, str. 33

утичу на релативне цијене. Док би у одређеним случајевима било тешко утврдити цијене без пореза, одређена груба, општа правила се могу донијети како би се кориговала таква одступања¹¹⁸ :

- улазне и излазне цијене које треба размотрити помоћу анализе трошкова и користи биће без ПДВ-а и осталих индиректних пореза;
- цијене инпута које треба размотрити у анализи трошкова и користи требало би да буду у бруто износу са директним порезима;
- чиста трансферна плаћања према појединцима, попут уплата социјалног осигурања, се изостављају;
- у одређеним случајевима индиректни порези/субвенције требало би да представљају корекцију екстерналија. Типични примјери су порези на цијене енергије који треба да одврате екстерналије везане за животну средину. У овом случају, као и у сличним случајевима, укључивање ових пореза у трошкове пројекта може бити оправдано, али приликом оцјене треба избјегавати двоструко рачунање (нпр. укључивање како опорезивања енергије, тако и процјене спољних трошкова животне средине у процјену).

Важно је напоменути да би третирање опорезивања требало да буде мање прецизно када год је оно од занемарљивог значаја у пројектној процјени, али се ипак захтијева општа конзистентност.

Фаза 2 – Корекције екстерналија

Циљ ове фазе је да се идентификују екстерне користи или екстерни трошкови као један или више редова који нису разматрани у финансијској анализи. Међутим, понекад је вредновање екстерних трошкова и користи тешко, чак и ако се лако идентификују. Наиме, пројекат може да произведе неку еколошку штету, чији ће се ефекти заједно са другим факторима догодити након одређеног времена и које је тешко квантификовати и вредновати. Као примјере трошкова и користи који се могу навести су утицај на животну средину, вријеме уштеђено у сектору транспорта, људски животи сачувани пројектима у сектору здравства и тако даље. Потребно је провјерити да ли су ове врсте трошкова идентификоване,

¹¹⁸ European Commission, *Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects*, Directorate General Regional Policy, 2008, str. 34

квантификоване и да ли им је дата реална новчана вриједност, уколико је то могуће. Уколико је то тешко или немогуће, те трошкове и користи треба квантификовати барем физички за квалитативну процјену.

Капитал који подразумева земљиште, зграде, механизацију и природне ресурсе треба вредновати према њиховом опортунитетном трошку, а никако према њиховој историјској или званичној обрачунској вриједности. То је потребно извршити кад год постоје алтернативне опције за кориштење капитала, па чак и када је већ у власништву јавног сектора. Знатан број великих пројеката, нарочито у инфраструктури, могу да дају користи субјектима ван оних који директно присвајају социјални приход који пројекат ствара. Дакле, те користи могу да настану не само за директне кориснике производа, већ и за трећа лица за која нису ни били намијењени, због чега се и оне морају узети у обзир у анализи.

Фаза 3 – Од тржишних ка обрачунским цијенама

У овој фази се одређују коефицијенти конверзије, за трансформацију тржишних цијена у обрачунске. То значи да треба провјерити да ли су у пројекту, поред финансијских трошкова и користи, разматрене и социјалне користи и трошкови пројекта. То може да се деси поред фискалног утицаја и екстерналија када су¹¹⁹ :

(1) реалне цијене инпута и аутпута одступају од тржишних, због несавршеног тржишта;

(2) наднице нису везане за продуктивност радне снаге.

(1) Дате цијене инпута и аутпута не могу да осликавају њихову социјалну вриједност због искривљења на тржишту, као што су монополски режим, трговинске баријере, итд. Наиме, када год на неке инпуте утичу велике цјеновне разлике, потребно је то питање размотрити у процјени пројеката и користити обрачунске цијене које могу боље да осликавају социјалне опортунитетне трошкове ресурса. Досадашња разматрања указују на повезаност опортунитетног трошка и пројектованог приноса, који је важнији параметар за потенцијалне инвеститоре.¹²⁰ Код анализе пројеката треба пажљиво процијенити

¹¹⁹ European Commission, *Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects*, Directorate General Regional Policy, 2008, str. 40

¹²⁰ Benninga, S., Z., Saring, O., H., *Corporate Finance – A Valuation Approach*, University of Pennsylvania, 1997, str. 89.

и размотрити како на социјалне трошкове утичу одвајања од слједећих цијеновних структура¹²¹:

- Маргинални трошкови за робу којом се не тргује на међународном нивоу, као што су локалне услуге транспорта;
- Гранична цијена за којом се тргује на међународном нивоу, као што су пољопривредна или производна роба.

Као примјере цијеновних одступања могу се навести:

- интензиван пројекат на земљишту, као на примјер индустријска локација гдје је земљиште доступно бесплатно јавном органу, док би се у супротном случају могло изнајмљивати;
- пољопривредни пројекат који је зависан од водоснабдијевања по веома ниској тарифи, уз велике субвенције јавног сектора;
- енергетски интензиван пројекат који је зависан од снабдијевања струјом по режиму регулисаних тарифа, када се те тарифе разликују од дугорочних маргиналних трошкова.
- електрана у монополском режиму, која одређује значајно одступање цијена струје од дугорочних маргиналних трошкова, гдје економска корист може бити мања од финансијске користи.

(2) Када је у питању радна снага, она у неким случајевима, нарочито у инфраструктури, може представљати пресудни инпут инвестиционих пројеката. При томе, наднице могу да буду искривљен социјални индикатор опортунитетног трошка радне снаге, јер су тржишта радне снаге несавршена. У таквим случајевима, потребно је користити обрачунске плате (плате у сјенци) и извршити корекцију номиналних плата. Другим ријечима, потребно је утврдити највећу могућу накнаду која би се могла на другом мјесту зарадити за ангажовани рад. Дакле, плате које се стварно исплаћују, због закона, прописа и других ограничења о минималним зарадама, не морају да буду права мјера реалног опортунитетног трошка радне снаге. Иако Европска комисија није препоручила конкретну формулу за обрачунске наднице, приликом израде инвестиционих пројеката је потребно узети у обзир процјену друштвених трошкова радне снаге и бити у томе досљедан.

¹²¹ European Commission, *Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects*, Directorate General Regional Policy, 2008, str. 40

Када је ријеч о додатном запошљавању, може се рећи да је то првенствено социјални трошак. Кориштењем ресурса радне снаге у пројекту, она постају недоступна за алтернативне сврхе. При томе, релевантна корист представља додатни приход добијен стварањем послова и то се узима у обзир у вредновању директног и индиректног нето аутпута који резултира из пројекта.

Међутим, у неким случајевима утицај пројекта на запосленост може да захтијева пажљива разматрања као што су¹²²:

- Важно је да се провјере губици запошљавања у другим секторима као последица пројекта: бруто користи од запослености могу да прецијене нето утицај.
- Понекад се за пројекат сматра да одржава послове који би у супротном били изгубљени: то може бити релевантно за реновирање и модернизацију постојећих фабрика: ову врсту аргумента треба подржати анализом структуре трошкова и конкурентности са пројектом и без њега.
- Неки циљеви структурних фондова окренути су конкретним циљевима запослености (нпр. млади, дуго незапослени) и може бити важно да се размотре различити утицаји по циљним групама.

Након корекције цијеновних искривљења, потребно је све трошкове и користи који се јављају у различито вријеме дисконтовати, а потом израчунати економску интерну стопу рентабилности (ERR). Литература и међународна пракса дају велики број различитих приступа за тумачење и бирање вриједности социјалне дисконтне стопе коју треба усвојити. Европска дисконтна стопа од 5% може да има различита оправдања и може да представља стандардни показатељ за пројекте које суфинансира ЕУ. Након одабира одговарајуће социјалне дисконтне стопе, потребно је израчунати економску нето садашњу вриједност (ENPV) и коефицијент односа трошкова и користи. Све пројекте са ERR мањим од 5%, или негативном ENPV након дисконтовања са дисконтном стопом од 5%, потребно је пажљиво процијенити, па чак и одбацити. Исто тако важи и за коефицијент односа трошкова и користи мањи од 1. Међутим, у неким изузетним случајевима, негативна ENPV се може прихватити уколико постоје важне нефинансијске користи, при

¹²² European Commission, *Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects*, Directorate General Regional Policy, 2008, str. 44.

чему њих треба детаљно представити, јер ће такав пројекат имати само маргинални допринос циљевима ЕУ политике регионалног развоја.

3. ОЦЈЕЊИВАЊЕ ДРУШТВЕНЕ ОПРАВДАНОСТИ ИНВЕСТИЦИОНИХ ПРОЈЕКТА ПО СЕКТОРИМА И ВИШЕКРИТЕРИЈУМСКА АНАЛИЗА

Кроз вишекритеријумску анализу се истовремено разматра низ циљева у вези са планираном инвестицијом чија се евалуација врши. Она, у суштини, олакшава разматрање циљева доносилаца одлука у процјени инвестиције, који, у неким случајевима, не могу бити уврштени нити у финансијску, нити у економску анализу, као нпр. друштвена једнакост, заштита животне средине, једнаке могућности итд. Вишекритеријумска анализа треба да буде организована на сљедећи начин¹²³.

1. Циљеве треба изражавати у мјерљивим вриједностима. Они не треба да буду преопширни, али могу бити алтернативни (постизање мало више од једног циља може дјелимично да искључи постизање другог).
2. Када се направи „вектор циљева” треба пронаћи технику за сакупљање информација и прављење избора; циљеви треба да имају додијелене пондере који осликавају релативну важност коју им је дала Европска комисија.
3. Дефинисање критеријума процјене који могу да се односе на приоритете различитих субјеката који су укључени или могу да се односе на конкретне аспекте евалуације (степен синергије са другим интервенцијама користећи капацитет резерви, реализација потешкоћа, итд.).
4. Извршити анализу утицаја која се састоји од анализе ефеката које производи, за сваки од одабраних критеријума. Резултати могу бити квантитативни или квалитативни (процјена способности).
5. Процјена ефеката интервенције у виду одабраних критеријума, при чему се из резултата који долазе из претходне фазе (и квалитативно и квантитативно) додељује одређени бод.
6. Идентификација типологије субјеката укључених у интервенцију и сакупљање

одговарајуће преферентне функције (пондери) у складу са различитим критеријумима.

7. Сабирање бодова за различите критеријуме на основу дефинисаних преференци. Појединачни бодови се могу сакупити и дати нумеричку процјену интервенције која је упоредива са другим сличним интервенцијама.

Ова методологија, коју примјењује Европска комисија, посебно је ефикасна када је вредновање трошкова и користи тешко, па чак и немогуће извршити. Наиме, претпоставимо да одређени пројекат показује дисконтну стопу од 5% и негативну економску нето садашњу вриједност од једног милиона евра. То значи да се предвиђа нето друштвени губитак пројекта исказано новчано. Међутим, упркос овоме, може да се процијени да пројекат треба финансирати јер има „веома позитиван” утицај на животну средину који није могуће вредновати. Дакле, Европска комисија може да узме у обзир заштиту животне средине као пресудно добро. Како бисмо још детаљније објаснили ову методологију, за случајеве који се не могу квантификовати (или их је тешко квантификовати), навешћемо примјер који је дат у наредној табели:

Пројекат А	Бодови	Пондер	Утицај
Капитал	2	0,6	1,2
Једнака могућност	1	0,2	0,2
Заштита животне средине	4	0,2	0,8
Укупно	2,2: умјерен утицај		
Пројекат Б	Бодови	Пондер	Утицај
Капитал	4	0,6	2,4
Једнака могућност	1	0,2	0,2
Заштита животне средине	2	0,2	0,2
Укупно	2,8: значајан утицај¹²⁴		

Табела 4.1. Вишекритеријумска емпиријска анализа за два пројекта (истраживање кроз анализу аутора)

Укупан сет критеријума који су релевантни за процјену пројекта (капитал, једнака могућност, утицај на животну средину) сакупљају се у

¹²³ European Commission, *Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects*, Directorate General Regional Policy, 2008, стр. 68.

¹²⁴ 0: нема утицаја, 1: врло мали утицај, 2: умјерен утицај, 3: значајан утицај, 4: веома велики утицај

матрици заједно са утицајима (мјерено у бодовима или процентима) пројекта на релевантне критеријуме. Такође, треба да се дефинише релативна важност која се даје разматраним критеријумима, односно пондери. Множењем бодова и пондера добија се укупан утицај пројекта. У датом примјеру можемо видјети да пројекат Б има већи социјални утицај, гледано према укупном збиру за одабране социјалне критеријуме. Код примјене вишекритеријумске анализе је важно да се прије свега утврди сљедеће¹²⁵:

- Да ли су прогнозе за нефинансијске аспекте квантификоване на реалистичан начин у ex-ante евалуацији;
- Да ли постоји прецизна анализа нефинансијских трошкова и користи;
- Да ли додатни критеријуми имају разумну политичку тежину да би се одредиле значајне промјене у финансијским и економским резултатима.

Наравно, треба бити веома пажљив са приједлозима гдје је анализа неновчаних користи нејасна и само квалитативна.

4. РАЗВОЈ, ЗНАЧАЈ И ПЕРСПЕКТИВА У ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНЕ ОДГОВОРНОСТИ ПРЕДУЗЕЋА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ – СТРАНА ИСКУСТВА ЗА ДОМАЋУ ПРАКСУ

Међу свјетски водећим менаџерима влада мишљење како је корпоративна друштвена одговорност (Corporate Social Responsibility - CSR), тј. преузимање друштвене и еколошке одговорности од стране предузећа, данас неопходан услов за њихово успјешно вођење. То потврђују и политички челници у контексту своје модерне помоћи земљама у развоју и неразвијеним земљама, која се базира на томе да дугорочно вођење предузећа у тим земљама игра важну улогу у борби против сиромаштва. Концепт CSR је добио на значају захваљујући макроекономским кретањима као што су глобализација и растућа конкуренција. Поред тога, и аспекти као што су настанак и утицај мултинационалних и транснационалних предузећа, ограничење и ново позиционирање улоге државе, јачање активности глобалног цивилног друштва и растуће значење

нематеријалне имовине предузећа, довели су до озбиљног бављења темом CSR.

У Европској унији се озбиљним бављењем CSR-ом започело 2000. године у Лисабону¹²⁶ након засједања на највишем нивоу. Од тада се Европска комисија бави прије свега унапређивањем CSR-а и стварањем његових оквира унутар Европе. То потврђује и завршна изјава највишег нивоа засједања, гдје стоји да: „Европско вијеће посебно апелира на осјећај друштвене одговорности предузећа, што се тиче поуздане праксе за доживотно учење, организације рада, једнакости шанси, социјалне интеграције и одрживог развоја.”¹²⁷ Будући да је главни циљ усмјерити пажњу европских предузећа на њихову друштвену одговорност и подстакнути их на већи добровољни ангажман, ова изјава служи као полазиште за активности комисије у подручју CSR-а.

Подстицај за интензивну свјетску CSR дебату били су догађаји 2002. године, будући да су индустријализоване земље ту годину сматрале најгором што се тиче понашања у вођењу предузећа. Важан аспект којим се могу објаснити почеци и брзи развој теме CSR-а је јавни притисак, који је био инициран протестним покретима, прије свега од средине 90-их година прошлога вијека. Наиме, медији и групе активиста прогласили су предузећа одговорнима за неетичке поступке, као и за социјалне посљедице које су из њих произашле.

При разумијевању CSR-а у политичком контексту на европском нивоу, ријеч је о томе да се са CSR-ом подржава остваривање циља изнесеног у Лисабону о стварању динамичне, конкурентне и социјално повезане привреде засноване на знању. Тиме се CSR већ у својим почецима подвргава Лисабонској стратегији. Како би се подстакло дијалог о представљеном CSR концепту и партнерским путем, с различитим интересним групама, тачније дефинисали оквирни услови за имплементацију CSR-а, Европска комисија је 18. јуна 2001. године објавила Зелену књигу о европским оквирним условима за социјалну одговорност предузећа. У Зеленој књизи Европска комисија дефинише социјалну одговорност предузећа углавном као добровољну обавезу предузећа у залагању за боље друштво и заштиту животне

¹²⁵ European Commission, *Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects*, Directorate General Regional Policy, 2008, стр. 46

¹²⁶ Циљ "Лисабонске стратегије" је био да се одреди правац економске и политике запошљавања ЕУ у наредној деценији; http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm

¹²⁷ Европско вијеће, завршна изјава са највишег степена засједања, 23. марта, 2000. године, Лисабон, тачка 39.

средине. Дакле, појам CSR треба схватити као концепт, који служи предузећима као темељ добровољног прихватања социјалних и еколошких интереса у вођењу предузећа и узајамних односа са својим интересним групама. Предузећа су увидјела да ће у разматрање свога пословања морати укључити социјалне и еколошке аспекте, како би осигурали свој дугорочни пословни успјех.

У Зеленој књизи се спомиње како је низ предузећа уводећи CSR у своје пословање, забиљежили пораст ефикасности и добити. Иако дугорочне посљедице CSR-а још нису тачно процијењене, могу се разликовати директни и индиректни ефекти. У директне позитивне ефекте убрајају се пораст мотивације и продуктивности запослених радника због бољег радног окружења (социјални дијалог, технологије за чисту животну средину), као и ефикасније кориштење ресурса. Индиректни позитивни ефекти очекују се у растућем интересу потрошача социјално подношљиве или еколошки исправне робе, као и у интересу инвеститора за поштовање социјалних критеријума како би се смањило ризик, чиме предузећа која тако дјелују остварују боље тржишне шансе. Обрнуто гледано, негативно дјеловање CSR-а може значајно наштетити репутацији предузећа.

Важно је нагласити да концепт CSR-а представља више од проширивања законских одредби у социјалном и еколошком подручју, односно он не треба служити као допуна за већ постојеће правне прописе. Наиме,

Европска комисија упућује на то да европска предузећа себе треба да виде као саставни дио друштва која: дјелују социјално одговорно, виде добит као главни циљ своје предузетничке дјелатности, али ипак не као своје једино оправдање постојања и слиједе дугорочно постављену стратегију при доношењу предузетничких одлука и инвестиција. Предузећа не требају CSR примјењивати само у Европи, него и интернационално, и интегрисати га у свој укупни ланац набавке.

Европска комисија наглашава како CSR није значајан само за мултинационална предузећа, која тај концепт већ свакако подржавају, него и за мала и средња предузећа. У Зеленој књизи се начелно разликује унутрашња и вањска димензија CSR-а. С обзиром на пословање са социјалном одговорношћу у предузећима, што се у првом реду односи на запослене, у унутрашњу димензију спадају и инвестиције у људски капитал, заштита на раду и

прилагођавање економској промјени. С обзиром на еколошки освјештено дјеловање обухваћени су: еколошка прихватљивост и однос према природним ресурсима кориштенима у производњи. Социјална одговорност предузећа не смије се одвијати само унутар производне јединице. Са вањском димензијом CSR-а, Зелена књига обухвата све везе које предузеће има изван своје производне јединице.

Ту је ријеч о односима с пословним партнерима и добављачима, потрошачима, локалним заједницама, властима и невладиним организацијама. Поред тога, општи тренд у Европи представља појава све веће потражње за SRI фондовима (Socially Responsible Investment — друштвено одговорно улагање), који инвестирају у предузећа која испуњавају посебне социјалне и еколошке критеријуме. Дакле, тежишта европског појма CSR представља менаџмент људских ресурса, заштита на раду, прилагођавање економској промјени, еколошка прихватљивост, људска права као и глобална заштита животне средине.

Такође важни аспекти цјеловитог виђења CSR-а су извјештавање и ревизија. Иако бројна мултинационална предузећа већ објављују CSR извјештаје, они се често концентришу само на подручја заштите животне средине и заштите на раду, а мање на људска права и на рад дјете. Посебно код малих и средњих предузећа постоји потреба за стручним савјетовањем с обзиром на прикладни начин извјештавања, при чему велика предузећа ту могу бити од помоћи. Поред тога, како би се постигла вјеродостојност, CSR извјештаје мора провјерити трећа непристрасна страна.

У Зеленој књизи су позвани сви CSR релевантни актери да се очитују у вези са партнерством за развој нових оквирних услова за унапређење CSR-а како би се конципирао CSR модел који би се темељио на европским вриједностима. Ту се посебно ради о питању на који начин ЕУ може подржати развој CSR-а на европском и интернационалном нивоу.

Према мишљењу Европске комисије, већина европских потрошача своје одлуке о куповини или одабиру услужне дјелатности усмјеравају у зависности од гледишта које предузећа имају према заштити на раду, према поштовању људских права у цијелом ланцу снабдијевања и према заштити животне средине, а посебно очувању климе. Додјелујући концепту заштите животне средине стратешку улогу, Унија даје до знања да уз динамични и уравнотежени

развој, од Европе жели направити и мјесто изузетних карактеристика квалитета живота.

Коначно, Европска унија је усвојила Стратегију развоја до 2020. године, која се темељи на неколико стратешких циљева. Дугорочно одређено Уније је развој заснован на расту продуктивности и техничком прогресу, али и одрживост економског развоја. Почетком друге деценије овог миленијума, Унија се изборила за позицију једног од глобалних лидера, и уз САД постала најразвијеније свјетско тржиште.

Способност превазилажења екстерних криза и динамичан раст представљају важне аргументе за задржавање стратешких циљева Лисабонске стратегије, па су европланери задржали окосницу друштвено-економских приоритета. Раст ЕУ ће и до 2020. године бити фундиран на знању, конкурентности и продуктивности. Све ово ће бити праћено са структурним променама и афирмисањем одрживог развоја. Заједничко тржиште ће бити економски простор производње и продаје производа највишег степена обраде и високих додатних вриједности. Стратегија ЕУ 2020. охрабрује стицање нових знања, развој демократије и јачање социјалне сфере, те афирмише одрживи раст и конкурентност. Дакле, у буџету Европске уније се може очекивати доминација средстава која ће бити утрошена за одрживи развој, што је важно са аспекта оцјене друштвене оправданости инвестиционих пројеката.¹²⁸

ЗАКЉУЧАК

Инвеститори у данашњим условима пословања не би смјели бити искључиво профитно оријентисани, без сагледавања посљедица њиховог дјеловања на окружење у којем се налазе и интересне групе са којима послују. Излазак из кризе ће остварити најприје она предузећа која успоставе шира мјерила за анализу оправданости пословних и инвестиционих активности, у складу са представљеним критеријумима.

Инвеститори, дакле, све више увиђају да не могу доносити инвестиционе одлуке користећи само финансијске показатеље, будући да су се промијенили услови у којима се инвестиције реализују. Наиме, активности које додају вриједност се све мање налазе у материјалној

имовини, а све више у флуидним облицима који се тешко мјере традиционалним финансијским показатељима. Стога је финансијске показатеље потребно допунити показатељима који мјере нематеријалне вриједности и стварају додатне вриједности у будућности. Инвеститори у инвестиционе одлуке морају интегрисати друштвено-економске анализе и оцјене како би обезбиједили реализацију и одрживост својих инвестиција.

То потврђује и општи тренд у Европи забиљежен кроз друштвено одговорно инвестирање као и раст тражње за SRI фондовима, који инвестирају у предузећа која испуњавају посебне социјалне и еколошке критеријуме.

Поједини инвеститори се при одабиру не руководе само финансијским резултатима, него узимају у обзир и како се предузећа односе према животној средини, начину управљања људским потенцијалима и сл. Према мишљењу Европске комисије, већина европских потрошача све више своје одлуке о куповини или одабиру услужне дјелатности усмјеравају у зависности од стајалишта које предузећа имају према заштити на раду, поштовању људских права у цијелом ланцу снабдијевања, као и према заштити животне средине, а посебно очувању климе.

Као што се кроз анализе различитих методологија оцјене друштвено-економске оправданости инвестиционих пројеката може видјети, дефинисани критеријуми су условног карактера. Не само да њихов релативни значај варира од једне до друге земље, већ с времена на вријеме може варирати и унутар једне исте земље. У зависности од нивоа развијености земље, као и у зависности од тренутне политике и региона, различито се одређују основни и допунски критеријуми.

Некада се краткорочни циљеви развоја могу промијенити, а неки од додатних критеријума могу на одређени временски период постати основни. Тако, на примјер, заштита животне средине може у одређеном моменту бити приоритет, па тиме ефекат пројекта на стварање акумулације постаје у том периоду додатни циљ развоја.

Међутим, може се закључити да утицај пројеката на стварање акумулације недвосмислено дугорочно представља основни економски критеријум оцјене друштвене оправданости инвестиционих пројеката.

¹²⁸ Поповић, Г., Чопрка, М., *Пракса оцјењивања друштвене оправданости пројеката у ЕУ*, Економика пољопривреде бр. 4/2011, Прегледни рад, Београд, 2011, стр. 699-710.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бендековић, Ј. и коаутори, Припрема и оцјена инвестицијских пројеката, ФОИП, Загреб, 2007.
- [2] Benninga, S., Z., Saring, O., H., Corporate Finance – A Valuation Approach, University of Pennsylvania, 1997.
- [3] Вукобрат, Б., Н., Барић, С., Зборник радова, Социјално одговорно господарство – економски и етички аспекти, Правни факултет свеучилишта у Загребу, Загреб, 2008.
- [4] Вученовић, С., Ефикасност управљања предузетничким пројектима, Економски факултет Бања Лука, 2012.
- [5] Ђуричин, Н., Д., Лончар, М. Д., Менаџмент помоћу пројеката, Економски факултет Универзитета у Београду, 2007.
- [6] Европско вијеће, завршна изјава са највишег степена засједања, 23. марта, 2000. године, Лисабон.
- [7] European Parliament Resolution on Corporate Social Responsibility, INI/2006/2i33: 13/03/2007 – EP legislative resolution.
- [8] European Commission, Guide to COST-BENEFIT ANALYSIS of investment projects, Directorate General Regional Policy, 2008.
- [9] Јовановић, П., Управљање инвестицијама, Графослог, Београд, 2000.
- [10] Kotler, P., Nancy, L., Друштвено одговорно пословање: Сувремена теорија и најбоља пракса, М.Е.П., Загреб, 2009.
- [11] Kotler, P., Nancy, L., Корпоративна друштвена одговорност, Економски факултет, Београд, 2007.
- [12] Кркач, К., Увод у пословну етику и корпорацијску друштвену одговорност, Мате д.о.о., Загреб, 2007.
- [13] Н. Лалић, Бијељина, Менаџерско одлучивање, Педагошки факултет, 2010.
- [14] Нушиновић, М., Планирање инвестицијских пројеката у функцији оптимизације друштвено-економског развоја, Економски институт Загреб, Загреб, 1989.
- [15] Поповић, Г., Економија Европске уније, Макроекономски аспекти и заједничке политике, Економски факултет у Бањој Луци, 2009.
- [16] Поповић, Г., Чопрка, М., Практика оцјењивања друштвене оправданости пројеката у ЕУ, Економика пољопривреде бр. 4/2011, Прегледни рад, Београд, 2011.
- [17] Promoting a European framework for Corporate social responsibility, Green Paper, European Commission, 2001.
- [18] SPARKES, R. Socially Responsible Investment. A Global Revolution, John Wiley & Sons Ltd, 2002.
- [19] Hansen, J., R., Guide to Practical Project Appraisal-Social Benefit cost in Developing Countries, United Nations, New York, 1978